

Om livet og tro

AV OLE ANDREAS HOVDA

Rasjonaliteten har taket på oss. Rasjonaliteten har fanget oss, og vi slipper vanskelig unna. Dette er et opprop mot rasjonalitetens livsfornektende diktatur. Men selv i arbeidet med denne teksten kom rasjonaliteten smygende inn. Da jeg skulle starte arbeidet med dette essayet, kom behovet for å finne definisjoner på magi, moral og rasjonalitet nærmest som en refleks. Ganske raskt kom jeg heldigvis til meg selv, og kom på at jeg ikke tror på absolutte sannheter. Jeg kjemper jo en kamp mot illusjonen om det objektivt sanne, og det er det jeg også vil gjøre i denne teksten. Med nebb og klør vil jeg slåss mot vitenskapens diktatur og «Sannheten» som livssyn. Jeg vil krige mot rasjonalitetens idioti. Jeg vil mane til opprør. Vi må slippe ut av fangenskapet positivismen har satt oss i. Derfor skal definisjonene ligge for denne gang. Dette skal jo handle om livet!

Vi har alle tanker om hva som er rett og galt. Og bra er dét. Vi har imidlertid sjelden samme begrunnelse for hva som er moralsk og ikke, som man hadde i tidligere tider. I hine håre dager var det kirken og Gud som satt på fasiten over hva som var riktig. I den grad Gud eller kirken er moralens beveggrunn i dag, er den det for de fleste på en annen måte enn tidligere. Det er imidlertid, etter mitt syn, fremdeles alt for mange som har et midderaldersk eller «førkritisk» syn på Gud og tro, men dette skal vi komme tilbake til.

Kirken var tidligere, i enda større grad enn i dag, Guds selvutnevnte talerør, og satt med det avgjørende ordet i moralske saker. Det må jo være en strålende posisjon å ha. Tenk dere så fantastisk, dine synspunkt er ikke bare dine, men de kommer fra Gud. Hvordan skal da noen kunne si noe mot deg? Jeg synes overhodet ikke det er noe rart at enkelte bruker det samme trikset i dag. Med Gud på laget er det vanskelig å tape. Men kirken tapte etter hvert sin posisjon som sannhetens vokter. Menneskene sluttet ikke med å være kritiske og tenkende. Den grusomme opplysningstiden kom og lagde betydelige problemer for Guds talerør. Kirken mistet sin autoritet, og gradvis var det vitenskapen som tok over som sannhetens vokter. Og dét til gagns.



Ole Andreas Hovda

(31) er fastlege i Nittedal. Han kombinerer arbeidet som lege med å studere teologi. Han har som mål å kunne være både lege og prest. Han har markert seg som en liberal teolog og stod bak et opprop mot ansettelse av biskop Kvarme i Oslo.

På samme måte som kirken i tidligere tider gjorde krav på å være sannhetens forvalter, gjør vitenskapen det i dag. Vi tror faktisk på at en absolutt og objektiv sannhet finnes tilgjengelig for oss. Bare vi leter lenge nok kan vi finne sannheten. Tror vi. Enten det dreier seg om naturen, historien eller samfunnet i dag. Fra å ha hatt et teosentrisk verdensbilde har vi fått et antroposentrisk verdensbilde. Dette skiftet har ført veldig mye bra med seg, men har tatt litt vel mye av. Fra å ha hatt en blind tro på Gud, har alt for mange i dag en blind tro på mennesket. Og det er den blinde, ukritiske troen som er farlig. Jeg blir stadig forbauset og skremt når jeg ser hvor mange i samfunnet i dag som er rasjonalitetsfundamentalister. En rasjonalitet som ikke ser sine egne svakheter og begrensninger er ikke lenger særlig rasjonell.

Alt for mange mennesker setter opp et unaturlig skille mellom det som vår forstand og rasjonalitet kan forstå på den ene siden, og det uforklarlige på den andre. Med fornuften som sannhetens målestokk, avvises mye uforklarlig som usant. Jeg kan ikke annet enn å le når jeg hører noen «motbevis» Guds eksistens ved å si at det Bibelen forteller om ham (de er som oftest veldig bokstavtro, og snakker alltid om Gud som mann, aldri som kvinne) er umulig. «Ingen kan gå på vannet eller vekke døde til live igjen!» Det er kanskje stygt av meg å le, for egentlig er det bare trist. Det er trist å oppleve en så mangelfull innsikt i egen forstands begrensninger. I psykiatrien hadde vi kalt det «manglede sykdomsinnsikt», i forhold til rasjonaliteten blir det til en viss grad beundret.

Så langt kunne en forledes til å tro at jeg er motstander av rasjonalitet og fornuft. Jeg har mange ganger møtt mennes-

ker som opplever det som motsetningsfullt at jeg som lege studerer teologi for å bli prest. At jeg som ihuga homøopatimotstander krever bevis for å tro på homøopatien, samtidig som jeg tror på en gud og hevder fornuftens tilkortkommenhet i den sammenhengen. Men det er ingen motsetning. Selv om jeg forkynner budskapet om fornuften og vitenskapens begrensning, mener jeg ikke at de ikke har noen verdi over hodet. Tvert i mot. Jeg er en stor tilhenger av både rasjonalitet, vitenskap og fornuft. Men som på alle andre områder må vi også der kjenne vår begrensning.

Homøopatien bygger på en teori som jeg finner en smule underholdende i sin fantasifullhet. Men la oss for argumentasjonens del si at teorien bak homøopatiens virkning stemmer, og at det bare er min fornufts arroganse som ser på den som fantasifullt oppspinn. Likevel vil vi aldri kunne bevise dette. Med tanke på årsakssammenhenger kan vi aldri komme lenger enn at vi med stor sannsynlighet kan si at vår teori er et godt *bilde* på hvordan virkeligheten *egentlig* er. Lenger enn det kan vi aldri komme, verken innen homøopati, klassisk medisin eller på noen andre områder. Vi kan aldri verifisere en teori, bare falsifisere den. Dette gjør at en forskning på homøopatiens virkningsmekanismer primært vil ha en akademisk interesse, men dette er absolutt en verdi i seg selv. Når det gjelder virkningen av homøopatien derimot, er ikke forskningen lengre bare av akademisk interesse. Selv om vi ikke hadde ant noe som helst om virkningsmekanismene, er det ganske uproblematisk å gjennomføre gode studier på resultatet av homøopatisk medisin. Selv om vi ikke kan forklare mekanismene fullt ut, skulle vi altså kunne beskrive effektene av homøopatien, på lik linje med det vi ser i skolemedisinen. Fornuften og rasjonaliteten har ikke bare sin plass i, men er også en forutsetning for, livene våre. Vi må bare bli oppmerksomme og være bevisst på deres begrensninger.

Det er nettopp i troen på sin egen fortreffelighet og ufeilbarlighet at både religiøsitet og fornuft har blitt farlige. Det er når vi avskriver det som vi ikke får til å passe inn i vårt paradigme som usant, at vi ikke lenger blir sannhetssøkende, men livsfornektende, noe både den fundamentalistiske religiøsiteten og fornuftstroen er. Mennesket vil alltid fortolke når de prøver å forstå og fortolkningen styres alltid av det ærend vi er ute i. Forsøker vi å finne bevis for vårt syn, tolker vi fort virkeligheten slik at den nettopp gjør det.

Det er imidlertid dessverre alt for mange rasjonalister som på grunn av kirkens mangler avskriver alt den har å si. Fordi kirken på langt nær er feilfri, og heller ikke presenterer en feilfri og helhetlig tolkning og forståelse av livet, har den ingen ting å bidra med, hevdes det. Men hvordan går det an å ta mer feil enn dette? Hvordan er det mulig å hevde

at man er et fornuftsvesen og samtidig forvente at noen som helst skal kunne gi oss den fulle og hele sannhet? Jeg blir gang på gang forbauset over hvordan ellers fornuftige og rasjonelle mennesker kan kaste alt som heter fornuft, rasjonalitet og kritisk tenkning på båten når det kommer til deres egen religion. Enda mer sjokkerende er det at de som taler høyt om menneskets fornuft og erkjennelse ikke ser tanken og fornuftens begrensning.

¹Som tidligere nevnt har vi alle tanker om hva som er riktig og galt. Vi er alle moralske vesener. Og selv om rasjonaliteten også her er en forutsetning, viser et enkelt og klassisk eksempel oss rasjonalitetens tilkortkommenhet. I følge vår alles kjære (eller kanskje ikke) Adam Smith vil det beste for et samfunn bestående av rasjonelle aktører i et fritt marked, være at alle strever etter å oppfylle sine egne interesser. Summen av alle aktørenes egeninteresser og streben etter å nå disse, vil i følge Smith gagne samfunnet bedre enn om man søkte å gjøre samfunnets beste. Eksempelet som kalles fangens dilemma² viser imidlertid at å forsøke å ha maksimering av sin egen preferanseoppfyllelse som mål, ikke er rasjonelt. Kort fortalt er det som er rasjonelt å gjøre for en nyttemaksimerende aktør, det som gagnar ham selv best uavhengig av hva andre gjør. Fangens dilemma viser at dette ikke gagnar fellesskapet.

Med bare rasjonaliteten som rettesnor kommer vi til kort i spørsmålet om rett og galt. Vi trenger å finne støtte også i andre, ikke-rasjonelle størrelser. Den fremragende danske teologen og religionsfilosofen Knud E. Løgstrup har i sitt arbeid kommet med mange spennende og fruktbare tanker om et allment grunnlag for etikken. Et hovedpunkt i Løgstrups etikk er at vi lever i en interdependens; vi er alle avhengige av hverandre. Denne avhengigheten gjør også at vi lever i et maktforhold til hverandre, og ut fra denne makten vi har over våre medmennesker springer en fordring om å ta vare på det liv som vi har i våre hender. Denne fordringen er en fordring om nestekjærlighet, og vi kjenner den igjen fra den forventning vi har om at andre mennesker skal møte oss med kjærlighet. Fordringen er spontan, og springer ikke ut fra et kontraktsforhold, men ut fra livets realiteter. Vi stiller alle kravet om å bli elsket av andre, for det stilles til oss. Løgstrups poeng er ikke at fordringen vi stiller til hverandre, gjør av vi alle har en gjensidig plikt til

1. Det følgende er skrevet med utgangspunkt i «Etikk – en innføring» redigert av Kjell Eyvind Johansen.

2. Fangens dilemma er som følger: «To fanger, A og B, har gjort seg skyldig i en alvorlig forbrytelse, men politiet mangler avgjørende bevis. Politiet har plassert A og B i separate celler, og A og B har ikke mulighet til å kommunisere med hverandre. Inspektøren kaller inn A til avhør, og forteller ham følgende: «Hvis du bekjenner og din partner ikke bekjenner, vil jeg sørge for at du får ett år og din partner får ti år. Hvis du ikke bekjenner, men din partner gjør det, vil han få ett år og du ti år. Hvis ingen av dere bekjenner, vil dere begge få to års fengsel. Hvis dere begge bekjenner, vil dere begge få fem år.» (fra «Etikk – en innføring», Kjell Eyvind Johansen (red.), s. 142)

å elske hverandre, men at vi gjennom vår forventning om å bli elsket har en forutsetning til å forstå fordringen som gis i og med den annens tilværelse.

ning av juleevangeliet: «Det skjedde i de dager at det gikk ut befaling fra keiser Augustus at hele verden skulle innskrives i manntall.» Hvis vi leser og forstår juleevangeliet

Løgstrup hevder at moralen ikke skal begrunnes oppover, at vi ikke skal være på jakt etter stadig mer generelle normer som kan gi handlinger deres etiske verdi. Tvert i mot, sier Løgstrup, er jakten på slike metanormer egentlig uetisk. Selv om vi skulle finne metanormer som ikke lar seg avlede av noe annet, finner vi ikke noe som gir normen dens karakter av «du skal». Den etiske fordringen springer ut fra møtet med det andre mennesket, eller som den fransksjødiske filosofen Levinas sier: fra den annens ansikt. Det er verken fra en blind tro på en magisk gud, eller en blind tro på rasjonaliteten og fornuften at etikken finner sitt utspring, men fra våre egne moralske erfaringer og de livsytringer som vi alle møter i livene våre.³ Det er med en slik bakgrunn, og med bruk av skjønn vi som mennesker kan handle moralsk, hevder Løgstrup. Noe av det som tiltaler meg med Løgstrups fenomenologi, er at han tar livet og menneskene på alvor. Dette er noe verken de fundamentalistiske religiøse eller de fundamentalistiske fornuftstroende gjør.

Sakte men sikkert nærmer julen seg, og for mange av oss innebærer det kirkebesøk og les-

på samme måte som fundamentalistene, både de kristne og de positivistiske gjør, gir det oss kanskje ikke så mye. Hvis vi med fornuften og vitenskapens fane høyt hevet plukker juleevangeliet fra hverandre og peker på feil og logiske brister, blir det gjerne ikke mye tilbake. Men hvis vi heller lytter til fortellingen, kan vi høre historien om en gud som tar menneskers liv på alvor, og som ikledde seg et menneskes skikkelse, nettopp for å vise dette. Hvis vi kan tro på det forklarlige og det uforklarlige, det fornuftige og det bakenfor all fornuft, er det ikke lenger viktig om Maria var jomfru, eller om jorden ble skapt på seks dager. Det underlige er at vi er til og lever, og livet blir ikke mindre magisk av at vi forstår noe av det; tvert i mot. På sett og vis forstår vi stadig mer og mer, men samtidig lever vi hele tiden også i troen på det uforklarlige, i medisinen, i historien og i livene våre. Å hevde at vi bare tror på det vi kan forstå og forklare, og at det bare er dette som er sant, er å ikke ta livet, seg selv og andre på alvor.

Med de beste ønsker om en magisk jul.

³ Disse spontane livsytringene er grunnleggende og uunnværlige for liv. Eksempler på slike livsytringer er tillit, medfølelse, talens åpenhet og håp. Disse livsytringene er det vi i utgangspunktet møter hverandre med, sier Løgstrup. Vi hadde ikke kunnet leve dersom utgangspunktet, det grunnleggende, hadde vært mistillit.

Anbefalt lesning:

K. E. Løgstrup, «Den etiske fordring»

Har du kommentarer, reaksjoner eller spørsmål om artikkelen? Inspirerer den deg til å skrive noe selv? Ansvarlig redaktør for denne artikkelen har vært Petter Brelin. Kontakt ham på brelin@c2i.net



FOTO: © REGIN HJERTHOLM